

учуць); руху (скакаць, выбегчы); выяўлення эмоцый (хацецца, цалаваць); матэрыяльнага кантакту (хапаць, абляпіць); іншыя дзеясловы (павяваць, успыхнуць). Семантычныя групы розных часцін мовы пераплятаюцца паміж сабою, напрыклад, назвы часцін цела і характарыстыкі памеру, матэрыяльных якасцей, дзеясловы пачуццяў і г.д. Гэтыя сувязі ажыццяўляюцца як праз складаную шматузроўневую парадыгматычную групоўку лексікі, так і праз сінтагматычныя сувязі слоў (маленькія грудзі, пяшчотна цалавалі, гнуткія лініі ног). Еднасць лексікі тэксту забяспечваецца наяўнасцю сувязей слоў і іх групавак як парадыгматычнага, так і сінтагматычнага характару.

У прадмове да пасмяротнай кнігі паэзіі Караткевіча яшчэ да сумнай даты 26 красавіка 1986 года Рыгор Барадулін адзначыў, што Караткевіч пісаў "як бы на-вырост"⁸. Усю трагічнасць апошняга радка верша мы зразумелі значна пазней ад яго напісання, пасля таго жahlівага красавіка. Сам паэт сцвярджаў: "Жыву бяздоннай трывогай". Змясціўшы ў верш кантрастна з пяшчотна-жартаўлівай назвай цёплага летняга дожджыка "царэўна плача" слова *стронцый*, Караткевіч паказаў яго жудасны сэнс задоўга да чарнобыльскага выбуху.

¹ Гл.: Мальдзіс А. Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча / Партрэт пісьменніка і чалавека. Мн., 1990, С.182.

² Гл.: Рагойша В. П. Паэтычны слоўнік². Мн., 1987.

³ Гл.: Мажэйка Н. С., Супрун А. Я. Частотны слоўнік беларускай мовы. Паззія. Мн., 1992; Мастацкая проза. Мн., 1976; Публіцыстыка. Мн., 1979; Вусная народная творчасць. Мн., 1982; Гутарковая мова. Мн., 1989.

⁴ Гл.: Цітова А. І. Асацыятыўны слоўнік беларускай мовы. Мн., 1981.

⁵ Гл.: Ляшук В. М. // Весн. Беларус. ун-та. Сер.4. 1995. №1.

⁶ Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т.5. Ч.1-2. Мн., 1977-1984.

⁷ Гл.: З народнага слоўніка. Мн., 1975. С.169; Жывое слова. Мн., 1978. С.35.

⁸ Барадулін Р. // Караткевіч У. Быў. Ёсць. Буду. / Кніга паэзіі. Мн., 1986. С.6.

А.К. КІКЛЕВІЧ

АБ ФОРМАХ СІСТЭМАТЫКІ Ў МОВАЗНАЎСТВЕ

Вядомы спецыяліст па агульнай тэорыі сістэм А.А.Любішчаў пісаў, што ў сучаснай навуцы "ад паняцця сістэмы як адной з форм парадку, процілеглых беспарадку, хаосу, прыйшлі да разумення сістэмы як адной з магчымых форм беспарадку"¹. Змена філасофіі сістэмнага аналізу праявілася ў распаўсюджванні сістэмнага (у шырэйшым ракурсе – рацыянальнага) падыходу ў новыя прадметныя сферы – дастаткова спаслацца на структурныя і фармальныя мадэлі апісання мастацкіх тэкстаў, культурных і этнаграфічных дыскурсаў, якія з'явіліся ў ХХ ст.

Важнейшай прыметай новай сістэматыкі стала трансфармацыя разумення сістэмы як генеалагічнага дрэва. Абаліраючыся на даныя біялогіі і натурфіласофіі, у канцы XIX – пачатку ХХ ст. вучоныя прыйшлі да высновы аб неабходнасці абмежавання тэзіса, які для заснавальніка тэорыі эвалюцыі Ч.Дарвіна меў рашаючае значэнне, а менавіта – тэзіса аб тым, што падабенства ёсць доказ і крытэрыі роднасці. Даследаванні паказалі, што гамалагічныя (філагенетычныя) падабенствы ў жывой прыродзе складаюць нязначную частку агульных прымет, а філагенія не супадае з натуральнай класіфікацыяй.² Гэта тэарэтычнае палажэнне адстойваў, у прыватнасці, Л.С.Берг – стваральнік антыдарвініскай тэорыі номагенезу, г.зн. эвалюцыі ў выніку заканамернага развіцця. Ён, напрыклад, зазначаў, што наяўнасць марфалагічных падабенстваў паміж птушкамі і кракадзіламі, рыбамі і кітамі не дае падставы сцвярджаць аб паходжанні птушак ад кракадзілаў або паходжанні рыб ад кітоў. На думку Л.С.Берга, рысы падабенства з'яўляюцца вынікам канвергенцыі – заканамернага развіцця ў пэўным напрамку.³

Цікава, што, абгрунтоўваючы тэорыю номагенеза, Л.С.Берг спасылаўся на эвалюцыю натуральных моў (як яе разумее А.Мее). Л.С.Берг пісаў: "Па таму ж самаму тыпу <...> адбываецца ўтварэнне новых форм у мове: тут таксама новаўтварэнні ахопліваюць вельмі вялікія групы асобін, і пры гэтым адначасова, індывідуальныя ж адхіленні знікаюць разам са смерцю той асобіны, у якой яны ўзніклі. <...> Гэтым тлумачыцца незвычайная аднастайнасць асноў фанетыкі і, часткова, марфалогіі, якая назіраецца ў вялікай колькасці індывідаў"⁴.

Пэўная ступень ізамарфізму характарызуе не толькі развіццё ў жывой прыродзе альбо ў натуральных мовах. Гісторыя навукі сведчыць аб тым, што часта дынаміка розных навуковых дысцыплін і нават галін, паміж якімі адсутнічаюць непасрэдныя парадыгматычныя кантакты, супадае. Новыя формы сістэматыкі ў пачатку XX ст. былі распрацаваны таксама ў тэарэтычным мовазнаўстве. Класічны структуралізм у лінгвістыцы размежаваў сінхранію і дыяхранію, што цалкам адпавядала сістэمالогіі таго часу, якая патрабавала, каб гамарфічныя (сінхранічныя) і гамалагічныя (дыяхранічныя, альбо эвалюцыйныя) уласцівасці апісваліся асобна. Пераканаўчым абгрунтаваннем новай філасофіі сістэматыкі ў лінгвістыцы стала тэорыя моўных саюзаў М.С.Трубяцкага, якая адкрыла магчымасці апісання структурна-моўных падабенстваў, якія не звязаны з агульным паходжаннем моў. Гэту ж галіну сістэмных даследаванняў развівалі працы па сінхроннай тыпалогіі славянскіх моў — А.В.Ісачанкі, В.Скалічкі, Э.Станкевіча, Дж.Крамскага і інш., — у якіх пераглядалася традыцыйная (гістарычная) класіфікацыя славянскіх моў на паўднёвыя, заходнія і ўсходнія.

Іншым працэсам, які характарызаваў дынаміку агульнай тэорыі сістэм, стала замена рацыянальных сістэм на натуральныя. У адпаведнасці з патрабаваннямі натуральнай класіфікацыі пры апісанні аб'ектаў павінна ўлічвацца як мага большая колькасць уласцівых ім прымет. А.А.Любішчаў пісаў: "Найбольш дасканалай сістэмай з'яўляецца такая, дзе ўсе прыметы аб'екта азначаюцца яго палажэннем ў сістэме. Чым бліжэй сістэма стаіць да гэтага ідэалу, тым менш яна штучная, і натуральнай належыць назваць такую, дзе колькасць уласцівасцей аб'екта, функцыянальна звязаных з яго палажэннем у сістэме, максімальная".⁵

Гэта ідэя адсутнічае ў класічным структуралізме. Характэрная для структурнай лінгвістыкі дыхатамія мовы і маўлення, наадварот, уяўляла сабой апалогію рацыянальнай, дэтэрміністычнай сістэматыкі.

У рацыянальных сістэмах дзейнічае прынцып экстрапаляцыі: ад іерархічна вышэйшага паняцця можна перайсці да ніжэйшага. Так, значнасць (*valeur*) у тэорыі Ф. дэ Сасюра ўяўляе сабой функцыю суаднесення кожнага элемента мовы з кожным. Экстрапаляцыя абумоўлена самой прыродай рацыянальных сістэм. Як зазначаў Б.В.Сушацін, класіфікацыя заключаецца ў эксплікацыі адпаведнасцей паміж мноствам аб'ектаў і мноствам імён. Падмноства аб'ектаў, якое суадносіцца з адным і тым жа імем, называецца класам.⁶ Традыцыйнае разуменне мноства (сістэмы) прадугледжвае існаванне прыметы (альбо прымет), агульнай для ўсіх элементаў альбо падмностваў. Гэта агульная прымета трактуецца таксама як "адзінства асновы" сістэмы (у Ю.А.Урманцава) альбо як інтэрвал атаясамлення (у М.М.Навасёлава). Дзякуючы экстрапаляцыі рацыянальная сістэма ідэнтыфікуецца з агульнай характэрныстичнай прыметай. Менавіта таму класіфікацыя ў логіцы разумеецца як фармалізаваная сукупнасць паняццяў (а не элементаў ці падкласаў). Традыцыйная рацыянальная сістэматыкі ляжыць і ў падставе лінгвістычнага разумення катэгорыі як групы моўных элементаў, аб'яднаных на аснове агульнай уласцівасці.

Рацыянальныя сістэмы з'яўляюцца дэтэрміністычнымі ("жорсткімі", як іх характарызаваў В.В.Налімаў). Гэта праяўляецца ў тым, што, паводле слоў В.Гейзенберга, "сувязь розных паняццяў сістэмы паміж сабой настолькі цесная, што ўвогуле немагчыма змяніць ні адно з гэтых паняццяў, не разбурыўшы адначасова ўсю сістэму".⁸ Падобна гэтаму А.А.Рэфармаці сцвярджаў: "Калі мы прызнаём сістэму і нешта разглядаем як член сістэмы, то гэта "нешта" не можа мець самастойнага існавання <...> Не адзінкі параджаюць сістэму (гэта атамістычны і механістычны погляд на рэчы), а сістэма параджае адзінкі. Калі ж яны "існуюць самастойна", то тым самым яны ўжо — не члены сістэмы".⁹

Сістэمالогія новага часу адкрыла сістэмы, якія маюць індэтэрміністычны характар. Натуральная класіфікацыя базіруецца не на адной, а на сукупнасці прымет, пры гэтым, як пісаў Б.В.Сушацін, маецца не толькі мноства аб'ектаў і мноства імён, але таксама мноства суадносін паміж аб'ектамі і імёнамі, у якім дапускаюцца суадносіны аднаго і таго ж аб'екта з некалькімі імёнамі.

Характэрная рыса натуральных класіфікацый, якія атрымалі шырокае распаўсюджванне ў рамках неструктуралізма, — іх імавернасць. Калі функцыя прыналежнасці элемента да сістэмы пры дэтэрміністычным падыходзе мае толькі два значэнні: 1 — прыналежнасць альбо 0 — непрыналежнасць, — то тая ж функцыя пры імавернасным падыходзе мае неабмежаваную колькасць значэнняў у інтэрвале паміж 1 і 0, г.зн. існуюць элементы, пра якіх нельга з дакладнасцю сцвярджаць, што яны належаць альбо не належаць да разглядаемай сістэмы.

Менавіта гэтыя ідэі ляжаць у аснове матэматычнай тэорыі няжорсткіх мностваў, якая ў версіі англійскага матэматыка Л.Задэ аказала значны ўплыў на тэарэтычную лінгвістыку ў другой палове ХХ ст.

Найбольш дасканалыя імавернасныя мадэлі былі пабудаваны ў рамках дыстрыбутыўнай лінгвістыкі, якая патрабавала, каб кожная парадыгматычная характарыстыка моўных адзінак грунтавалася на аб'ектыўных функцыянальных уласцівасцях маўлення. Дыстрыбутыўны аналіз зыходзіў з пастулата аб рэгулярных функцыянальных узаемадзеяннях паміж асобнымі ўзроўнямі моўнай сістэмы, перш за ўсё – паміж лексікай і граматыкай, дапускаў існаванне "пераходных зон".¹⁰ Яшчэ раней Л.Блумфілд сцвярджаў, што "лексікон па сутнасці ўяўляе сабой прылажэнне да граматыкі – гэта спісак асноўных нерэгулярных форм".¹¹

Адным з адметных этапаў натуральнай класіфікацыі ў мовазнаўстве стала функцыянальная граматыка (перш за ўсё – ў версіі А.У.Бандаркі), для якой уласцівы інтэгратыўны падыход да лінгвістычнага апісання: у рамках адной і той жа сістэмы разглядаюцца розныя па фармату адзінкі мовы, якія выступаюць у якасці форм выражэння інварыянтнай семантычнай катэгорыі. Пры гэтым сама катэгорыя ўяўляе сабой поле, структура якога складаецца з цэнтра і перыферыі. Так, план выражэння катэгорыі ўключае як найбольш рэгулярныя, стэрэатыпныя, так і менш рэгулярныя, аказіянальныя формы.

Увагі заслугоўвае пабудаваная А.Я.Супруном імавернасна-статыстычная тэорыя часцін мовы.¹² Аўтар аб'ядноўвае "пад адным дахам" разнастайныя (лексіка-семантычныя, марфалагічныя, сінтаксічныя) характарыстыкі лексічных адзінак, паказвае не толькі імавернасную прыроду часцін мовы, але і прапанову дакладную метадыку апісання, якая дазваляе вызначыць аб'ектыўную ступень сумяшчальнасці той ці іншай лексемы з той ці іншай часцінай мовы.¹³

Прынцыпы натуральнай класіфікацыі атрымалі развіццё таксама ў рамках семантыкі прататыпаў. Так, эксперыменты У.Лабава выявілі "размыты" характар семантычных катэгорыі і велічыні дапушчальных адхіленняў канкрэтных дэнататаў ад іх прататыпа,¹⁴ інакш кажучы – імавернасць таго, што дадзены прадмет можна назваць дадзеным імем.

Динаміка сістэмнага аналізу ў лінгвістыцы ХХ ст. датычыла таксама адносін да метаду мадэліравання. У 50–60-я гг. мадэліраванне выконвала апісальныя функцыі. Структурныя лінгвістычныя мадэлі, якія будаваліся ў адпаведнасці з метадам "чорнай скрынкі", як зазначае А.Я.Кібрык, мелі адвольную ўнутраную прыроду, ад іх не патрабавалася дакладнае падабенства да арыгінала, а толькі – ізамарфічнасць функцый на ўваходзе і выхадзе мадэлі і арыгінала.¹⁵ Але лінгвістычная практыка паказала, што метады "чорнай скрынкі", прыгодны на першых этапах мадэліравання, становіцца незфектыўным пры патрабаванні максімальнай ідэнтычнасці мадэлі і арыгінала, таму што ў гэтым выпадку мадэль вельмі ўскладняецца і выступае ўжо не спрошчанай копіяй арыгінала, а па ступені сваёй складанасці пачынае перавышаць арыгінал. Больш адэкватнымі А.Я.Кібрык лічыць натуральныя мадэлі, задача якіх – растлумачваць, як пабудавана мова "на самой справе".

Трэба, аднак, зазначыць, што адмаўленне ад апісальных мадэляў у мовазнаўстве прывяло фактычна да адмаўлення ад метада мадэліравання як такога.¹⁶ Разам з развіццём функцыянальна-дыскурсіўнай лінгвістыкі пачынаючы з 70-х гадоў назіраецца значны спад сістэмных даследаванняў і пераарыенціроўка ўвагі на сінтагматычны кантэкст асобных моўных элементаў.

Лінгвістычныя даследаванні, якія абапіраюцца на ідэю імавернасці, аднак не падвяргаюць сумненню таго факта, што, нягледзячы на разнастайнае вар'іраванне якасці і колькасці агульных прымет элементаў аднаго і таго ж класа, заўсёды маецца хаця б адна такая прымета, якой валодаюць усе элементы гэтага класа. Разам з тым у агульнай тэорыі сістэм прадугледжваецца існаванне такіх сукупнасцей аб'ектаў, якія нельга суаднесці з абавязковым агульным параметрам.¹⁷ Сістэмы гэтага тыпу называюцца кангрэгацыйнымі.

Разгледзім некалькі моўных катэгорыі, якія арганізаваны па прынцыпу кангрэгацыі.

Як паказалі даследаванні злучальнай сувязі ў простым сказе¹⁸, няма ні адной змястоўнай або фармальнай уласцівасці, якая б была абавязковай для ўсіх сінтаксічных канструкцый, прыналежных да катэгорыі злучэння. З другога боку, шэраг параметраў, якія ўстойліва асацыіруюцца са злучальнай сувяззю, можна выявіць у структуры падпарадкавальных канструкцый. Так, катэгарыяльнымі пры-

метаі злучэння прынята лічыць: тоеснасць сінтаксічных функцый кампанентаў, адсутнасць сэнсавай дэтэрмінацыі паміж імі, тоеснасць марфалагічнай структуры словаформ, іх лексіка-семантычнае падабенства, лагічную супадпарадкаванасць, набор спецыфічных злучальных сродкаў сувязі і інш. Аднак, па-першае, злучальная канструкцыя можа ўключаць і рознафункцыянальныя кампаненты, напрыклад: *усе і заўсёды, там і такія, хто і навошта*. Па-другое, злучальны злучнік можа аб'ядноўваць члены, якія залежаць ад розных галоўных кампанентаў, напрыклад: *Яны пабудавалі дом хутка і вельмі вялікі*, дзе *хутка* залежыць ад дзеяслова *пабудавалі*, а *вялікі* – ад назоўніка *дом*. Па-трэцяе, для злучальнай канструкцыі неабавязкова патрабаванне лагічнай супадпарадкаванасці кампанентаў, напрыклад: *Ведь у нас все-таки не НИИ и не опытный завод, а больница. Здесь хирурги, санитары, врачи* (Комс. правда. 31.10.1981), дзе *хирурги* – відавы, а *врачи* – радавы тэрмін. Па-чацвёртае, злучаныя адзінкі не заўсёды ідэнтычныя з марфалагічнага пункту гледжання, напрыклад: *А другой склон, по которому мы спустились, оказался сухим и положе* (Л.Рэпін).

Аналагічныя адносіны назіраюцца паміж злучэннем і падпарадкаваннем на ўзроўні складанага сказа. У "Беларускай граматыцы" зазначаецца, што галоўным паказчыкам складаназлучаных сказаў з'яўляюцца злучальныя злучнікі.⁹ Аднак, з іншага боку, злучальныя злучнікі нельга кваліфікаваць якім-небудзь іншым спосабам, акрамя як спасылкай на кантэкст складаназлучаных сказаў – такім чынам, мы трапляем у лагічнае кола, г.зн. тлумачым адно невядомае праз другое. Некаторыя даследчыкі сцвярджаюць, што спецыфіка злучальных злучнікаў ў тым, што яны ўжываюцца як у простым, так і ў складаным сказе. Моўны матэрыял, аднак, не пацвярджае і гэтага палажэння – у сучаснай польскай мове падпарадкавальныя злучнікі актыўна ўжываюцца таксама для сувязі словаформ, напрыклад: *Był groźny, bo mający w ręku straszną broń*.

Дыферэнцыяльнай прыметай складаназлучаных і складаназалежных сказаў традыцыйна лічыцца сэнсавая незалежнасць альбо залежнасць кампанентаў. Аднак нават падручнікі для універсітэтаў прызнаюць умоўнасць гэтага крытэрыю: з аднаго боку, у структуры складаназлучанага сказа магчыма семантычная дэтэрмінацыя (*Прыішоў новы дырэктар – і прадпрыемства стала працаваць па-новаму*, пар.: *Пасля таго, як прыішоў новы дырэктар, прадпрыемства стала працаваць па-новаму*), з другога боку, семантычная дэтэрмінацыя можа адсутнічаць у структуры складаназалежнага сказа (*Ён паехаў, каб праз тыдзень вярнуцца*, пар.: *Ён паехаў, але праз тыдзень вярнуўся*). Адзін з аўтараў польскай акадэмічнай граматыкі 1984 г. М.Грахоўскі паказвае заганнасць гэтага і ўсіх іншых вядомых крытэрыяў дыферэнцыяцыі складаназлучаных і складаназалежных сказаў.²⁰ Так, не пацвярджаецца тэзіс аб тым, што падпарадкавальны злучнік з'яўляецца часткай залежнага сказа, а злучальны – належыць да ўсяго складанага сказа ў цэлым. Калі падпарадкавальны злучнік і выступае кампанентам аднаго з простых сказаў, лічыць М.Грахоўскі, то хутчэй за ўсё – кампанентам галоўнага сказа, бо значэнне злучніка абумоўлена семантычнай валентнасцю прэдыката галоўнага сказа. Трэба таксама звярнуць увагу на выразы тыпу *Ён раптам выйшаў, што напужала нас*, у якіх галоўнай з семантычнага пункту гледжання з'яўляецца тая частка, якая ўключае падпарадкавальны злучнік, пар.: 'Той факт, што ён раптам выйшаў, напужаў нас'.

М.Грахоўскі крытыкуе палажэнне, у адпаведнасці з якім складаназлучаныя сказы дапускаюць інверсію частак, а складаназалежныя – не дапускаюць яе, пар.: *Jan sprzedał samochód, za pieniądze wyjechał do Londynu – *Za pieniądze wyjechał do Londynu, a Jan sprzedał samochód; Dopóty było ciepło, dopóki świeciło słońce – Dopóki świeciło słońce, dopóty było ciepło*.

Тэарэтычна існуе магчымасць класіфікаваць складаныя сказы паводле лагічнага крытэрыю. Так, усе складаназлучаныя сказы адпавядаюць тым альбо іншым выражэнням логікі выказванняў (хаця злучальныя злучнікі ў мове не поўнасцю супадаюць па значэнню з лагічнымі прапазіцыйнымі звязкамі), тады як складаназалежныя прычинныя, прасторавыя, часавыя, азначальныя, дапасвальныя і інш. сказы такіх лагічных карэляцый не маюць. Гэты падзел, аднак, ускладняюць умоўныя сказы, якія, з аднаго боку, традыцыйна трактуюцца як складаназалежныя, а з другога, адпавядаюць лагічным выражэнням з імплікацыяй.

Для кваліфікацыі моўных катэгорый, падобных да апісаных, прапануецца некалькі рашэнняў.

Першае заключаецца ў адмаўленні ад вылучэння катэгорый пры адсутнасці "адзінства асновы". Менавіта так робіць М.Грахоўскі, увогуле адмаўляючыся ад падзелу сказаў на складаназлучаныя і складаназалежныя.

Другое магчымае рашэнне – трактаваць кангрэгацыйныя катэгорыі як гістарычныя, г.зн. такія, змястоўнае адзінства якіх грунтуецца на гамалагічных (гістарычных) уласцівасцях іх кампанентаў.

Трэцяе рашэнне – прызнаць магчымым існаванне моўных адзінак за межамі катэгорый,²¹ што адлюстроўвала б сутнасць мовы як дынамічнай і гістарычна зменлівай з'явы.

Чацвёртае рашэнне – разглядаць катэгорыі па сукупнасці дыферэнцыйных прымет. Так, выразы *бацька і маці* і *чытаць кнігу* адрозніваюцца тоеснасцю/нетоеснасцю сінтаксічных функцый, тоеснасцю/нетоеснасцю марфалагічных значэнняў словаформ, іх супадпарадкаваннем/несупадпарадкаваннем і інш. Менавіта гэтыя прыметы могуць быць пакладзены ў аснову размежавання злучальнай і падпарадкавальнай сувязі. Пры разглядзе ж выразу тыпу *бацька з маці* можна, аналагічна таму, як гэта робіцца ў фаналогіі, гаварыць аб нейтралізацыі катэгарыяльнага супроцьпастаўлення.

Урэшце, пятае рашэнне магло б заключацца ў спробе пераасэнсавання самой сутнасці канцэпту "адзінства асновы" катэгорыі. Такім "адзінствам асновы" можа быць не толькі агульная для ўсіх элементаў катэгорыі ўласцівасць ці група ўласцівасцей, але і пэўны "закон (законы) кампазіцыі" уласцівасцей. Так, у аснову катэгорыі злучэння могуць быць пакладзены наступныя "законы кампазіцыі": 1) кампаненты выконваюць аднолькавыя сінтаксічныя функцыі (уласцівасць *p*), супадпарадкаваны (уласцівасць *q*); 2) калі кампаненты не валодаюць уласцівасцю *p*, то яны характарызуюцца рэматычнасцю (уласцівасць *r*), падабенствам альбо тоеснасцю лексічнай семантыкі (уласцівасць *s*), маюць тоесныя граматычныя значэнні (уласцівасць *t*); 3) калі паміж кампанентамі існуе семантычная дэтэрмінацыя (уласцівасць *j*), яны валодаюць уласцівасцю *t* і г.д.

Моўная катэгорыя ў такім выпадку можа быць фармалізавана пры дапамозе логікі выказванняў, напрыклад, катэгорыі злучэння:

$$(p \& q) \vee (\neg p \rightarrow (r \vee s \vee t)) \vee (j \rightarrow t) \dots$$

Трэба згадзіцца з філосафам М.Р'юзам, што "не існуе якога-небудзь абсалютнага спосабу падзелу аб'ектаў навукі".²² Розныя кангрэгацыйныя катэгорыі, хутчэй за ўсё, патрабуюць розных метадаў апісання. Але той факт, што некаторыя з гэтых метадаў патрабуюць дадатковага ўдасканалення, а некаторыя – грунтоўнай распрацоўкі, як і неабходнасць стварэння інфармацыйнай базы апісання кангрэгацыйных катэгорыі ў натуральных мовах, не выклікае сумнення.

¹ Любичев А. А. Проблемы формы систематики и эволюции организмов. М., 1982. С.27.

² Гл.: Там жа. С.26,210–211.

³ Гл.: Берг Л. С. Труды по теории эволюции. М., 1977. С.198. Ю.А.Урманцаў піша, што існуюць прыметы, якія заканамерна развіваюцца ад нежывой прыроды да жывой, а далей – да грамадства: гл.: Урманцев Ю. А. // Системный анализ и научное знание. М., 1978. С.34.

⁴ Берг Л. С. Назв. твор. С.294. Номагенетычнай тэорыі ў цэлым была ўласціва пераацэнка ізамарфізму (на што звяртае увагу Ю.А.Урманцаў). Напрыклад, выклікае сумненне "незвычайная аднастайнасць асноў фанетыкі і, часткова, марфалогіі" у натуральных мовах, унутраная структура якіх, хутчэй, характарызуецца балансам статыкі і дынамікі, рэгулярнасці і аказіяльнасці.

⁵ Любичев А. А. Назв. твор. С.27–28.

⁶ Гл.: Сухотин Б. В. // Проблемы структурной лингвистики 1981. М., 1983. С.52.

⁷ Гл.: Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1992. С.215.

⁸ Гейзенберг В. Физика и философия. М., 1963. С.68.

⁹ Реформатский А.А. // Проблемы структурной лингвистики 1967. М., 1968. С.113.

¹⁰ Гл.: Есперсен О. Философия грамматики. М., 1958. С.31; Гак В. Г. // Проблемы структурной лингвистики 1971. М., 1972. С.367; Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи. М., 1976. С.103; Касевич В. Б. Элементы общей лингвистики. Л., 1977. С.120.

¹¹ Блумфилд Л. Язык. М., 1968. С.303.

¹² Гл.: Супрун А. Е. Части речи в русском языке. М., 1971. С.84 і наст.

¹³ Гл. таксама: Общее языкознание. Мн., 1983. С.254-255.

¹⁴ Гл.: Лабов У. // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 14. М., 1983. С.134.

¹⁵ Гл.: Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах. М., 1987. С.34.

¹⁶ Гл.: Мурзин Л. Н. // Деривация в речевой деятельности. Пермь, 1990. С.4.

¹⁷ Гл.: Любичев А. А. Назв. твор. С.39.

¹⁸ Гл.: Kikiewicz A. // Poradnik Językowy. 1994. №1–2; Кикевич А. К. // Семантика служебных слов. Пермь, 1982; Ён жа. // Slavia Orientalis. 1987. XXXVI. №3–4.

¹⁹ Гл.: Беларуская граматыка. Ч.2. Сінтаксіс. Мн., 1985. С.272.

²⁰ Гл.: Gramatyka języka polskiego. Składnia. Warszawa, 1984. S.240–241.

²¹ Гл.: Будагов Р. А. // ВЯ. 1978. №4. С.8.

²² Р'юз М. Философия биологии. М., 1977. С.41.